

OLGA KHAVANOVA – ALEKSZEJ MILLER

A magyar történelem tanulmányozása Oroszországban 1989 és 1999 között

Az 1989-es esztendőről aligha állíthatjuk, hogy döntő fordulatot hozott volna az oroszországi történettudomány fejlődésében, ugyanakkor az is igaz, hogy 1989 után sok minden megváltozott. Meggyengült és hamarosan az enyészet martalékkává vált a szigorú ideológiai kontroll, semmivé lett a történelmi materialista módszer monopóliuma, megszűnt a marxizmus-leninizmus klasszikusainak idézési kényszere. Az oroszországi tudósok ettől fogva szabadon utazhattak külföldi tanulmányutakra és konferenciákra, minden korlátozás nélkül érintkezhetek külföldön élő kollégáikkal. A kutatók ettől kezdve szabadon használhatták a korábban titkosnak nyilvánított archívumi anyagokat, a könyvtárak zárolt részlegeiből újra visszatért a tudományos vérkeringésbe a korábban hozzáférhetetlen több ezer kiadvány. Ugyanakkor ezzel párhuzamosan, az oroszországi gazdasági válság mélyülésével jelentősen megcsappant a tudomány finanszírozására fordítható pénz mennyisége. A különböző oroszországi és külföldi alapítványok, amelyek pályázati úton igyekeztek támogatni a legjobb tudományos projekteket, csupán részlegesen voltak képesek kompenzálni az állam tehetetlenségét és erőtlenségét. Az oroszországi könyvtárak gyakorlatilag beszüntették a legújabb tudományos irodalom beszerzését. Számos tehetséges tudós távozott külföldre, vagy hagyott fel a tudományos tevékenységgel. Ebben az időszakban – amikor a történettudománnyal foglalkozók előtt korábban nem látott lehetőségek nyíltak meg, de egyúttal objektív nehézségek is jelentkeztek – a magyar

történelem tanulmányozása nemhogy nem szorult vissza, hanem minőségileg magasabb szintre emelkedett.

Más országok történelmének tanulmányozása Oroszországban

A magyar olvasók számára talán meglepő lehet, hogy Oroszországban voltak és vannak olyan történészek, akik szakterületükül a magyar történelmet választották. Magyarországtól eltérően – ahol a történettudományban hagyományosan a magyar történelemmel közvetlen vagy közvetett kapcsolatban álló témák állnak előtérben – Oroszországban a történészek érdeklődése arányosan oszlik meg a hazai és a világtörténelem tanulmányozása között. Ráadásul Oroszországban más országok történelmének tanulmányozása nem csupán Oroszország és a többi nép kapcsolatának kontextusában folyt és folyik, hanem egyúttal a sajátos kutatói igények teljességének figyelembevételével is.

Az oroszországi történettudományban a korábban ismeretlen levéltári forrásokat a tudományos életbe bevezető kutatások mellett megvan a helyük az olyan kutatásoknak is, amelyek értéke a kérdésfeltevés és a már publikált (Oroszországban hozzáférhető) források értelmezésének újdonságában áll. Elterjedt tudományos publikációs forma az olyan tematikus gyűjteményes kötetbe szánt cikk, amelyben a konkrét magyar történelmi anyag egy jelenség vagy folyamat átfogó összehasonlító vizsgálatába ágyazottan szerepel.

Az, hogy valamely ország történelmének kutatása éppen mekkora népszerűségnek örvend, több tényezőtől is függ: így a politikai és kulturális kapcsolatok állásától, a történettudományi iskola meglététől vagy hiányától az adott területen, és attól, milyen szükséglet mutatkozik az adott ország történelmének szakértői iránt a felsőoktatás és az akadémiai kutatóintézetek részéről. A Szovjetunióban a magyar történelem kutatásának és oktatásának egészen az 1960-as évekig nem volt semmilyen hagyománya. Ugyanakkor a szovjet tudománypolitika a társadalomtudományok területén minden egyes országra és korszakra vonatkozóan feltételezte megfelelő szakemberek képzését, hogy a marxista szovjet történészek kellő szakértelem birtokában „bírálhassák a burzsoá történetírás hibáit”, illetve korrigálhassák a „baráti” szocialista országokban dolgozó kollégáik kijelentéseit.

A magyar történelemmel foglalkozó történészek Oroszországban

A nyolcvanas évek végén négy olyan történész is dolgozott Oroszországban, akik több mint harminc évet szenteltek a magyar történelem kutatásának: Vlagyimir Susarin, Tofik Iszlamov, Andrej Puskas és Zseliczky Béla (Bela Zselicki). Közös tudományos munkálkodásuk legjelentősebb eredménye a háromkötetes *Isztorija Vengrii* [Magyarország története, 1971–1972] című munka lett. E mű jó néhány ideológiai sablonja – különösen a 19. század végét és a teljes 20. századot illetően – mára reménytelenül elavult, de ez a munka, a maga egészét tekintve, megőrizte alapmű jellegét a magyarul nem tudó történészek számára.

A tavaly elhunyt Vlagyimir Susarin nagy felkészültségű, széles műveltségű történész volt, a 9–17. századi magyar történelem jó ismerője. Módszertani szempontból pozitivistá maradt, osztotta az erre az irányzatra olyannyira jellemző mély tiszteletet a történelmi tények és a történelmi források iránt. A marxista szemlélet hatása nála az osztályharc jelentőségének túlzott hangsúlyozásában és bizonyos fokú gazdasági determinizmusban mutatkozott meg. De éppen Susarin volt az, aki lerakta a középkori és kora újkor magyar történelem oroszországi tanulmányozásának alapjait, és megismertette az oroszországi tudományos közvéleményt a magyar történetírás aktuális helyzetével. Minden egyes munkáját a források rendkívül részletes és tematizált jegyzéke kíséri. Az elmúlt tíz évben három monográfiát is publikált: a magyar etnikai tudat kialakulásának korai szakaszáról, a magyar törzsek és a kunok kapcsolatairól, az 1514-es Dózsa György-féle parasztlázadásról. *A Vengerszkij narod v XV–XVI vv.* [A magyar nép a 15–16. században] címet viselő háromkötetes monográfiája, valamint *Anonymus Gesta Hungarorum*-jának és Thuróczy János *Chronica Hungarorum*-jának részletes kommentárokkal kísért, általa készített orosz fordítása kéziratban maradt.

Tofik Iszlamov Közép-Európa újkori történetének vezető oroszországi kutatója; két, a 20. század eleji magyarországi politikai küzdelmekről szóló monográfia szerzője. Tudományos érdeklődési körébe tartozik a Habsburg Birodalomban élő népek nemzeti mozgalmainak és nemzeti öntudatának tanulmányozása, a nemzetközi kapcsolatok története Közép-Európában a 18. század végétől a 20. század elejéig. Tofik Iszlamov alapozta meg – Ilja Millerrel, Vlagyimir Frejdzonnal és más, tágabb összefüggésekben gondolkozó szlavistákkal együtt – Közép-Európa történetének mélyebb oroszor-

szági megértését: Közép-Európáét mint bonyolult több etnikumú egységét, amelyben az egyes elemeket a társadalmi-politikai fejlettség, a nyelv, a kultúra, a vallás különbözteti meg egymástól, és az azonos állami képződményhez, a Habsburg Monarchiához és a részét képező Magyar Királysághoz való tartozás kapcsolja egybe. Az Osztrák-Magyar Monarchia rendkívül bonyolult nemzetiségi viszonyai kiváló ismerőjének, Tofik Iszlamovnak köszönhető az is, hogy sikerült leküzdeni azt az oroszországi szlavisztikára jellemző, számos vonatkozásban egyoldalú szemléletet, amely a régióban minden rossz okát a magyar politikai elit asszimilációs politikájában látta.

Az utóbbi időben Tofik Iszlamov aktívan részt vesz a szovjet-magyar kapcsolatok történetére vonatkozó levéltári anyagok publikációjában és a témáról szóló elemző írások megjelentetésében, többek között az 1956-os magyarországi forradalom és az Erdélyt érintő magyar-román területi vita eldöntésében játszott szovjet szerep témakörében is.

A Szovjetunióban a társadalomtudományok területén egy sajátos törvényszerűség volt megfigyelhető: minél közelebb volt a jelenhez az a kor, amellyel az illető kutató foglalkozott, annál merevebbek voltak azok a kívülről rákényszerített vagy önként vállalt ideológiai sémák, amelyekbe a történelmi folyamatot igyekezett beleerőszakolni. Amíg például a medievisztika mindazok intellektuális menedékhelyévé vált, akik szerették volna a párt ideológiai diktátumát a minimumra csökkenteni, addig a legújabb korról szóló történeti munkák szerzői általában kénytelenek voltak egyéni álláspontjukat az aktuális pártirányvonalhoz igazítani. Ebből a szempontból Andrej Puskasnak a 20. századi magyar történelemről és Zseliczy Bélának a magyar munkásmozgalomról a kilencvenes évek előtt írott munkái elavultak, amivel maguk a szerzők is tisztában vannak.

A korábbi szemlélet – amely a 20. századi magyar történelmet a kommunista ideológia diadalához és az MSZMP győzelméhez vezető folyamatként mutatta be – megváltozása nem mehetett végbe egyik pillanatról a másikra. Susarin, Iszlamov és Puskas által 1990-ben írt *Kratkaja isztorija Vengrii* [Magyarország rövid története] című munka arra tesz kísérletet, hogy a legújabbkori magyar történelem marxista alapú ábrázolásába beépítse azt a – lényegét tekintve revizionista – értékelést, amelyet a magyar párt- és állami vezetés 1989-ben adott a közelmúlt eseményeiről. Időre volt szükség, hogy a magyar történelem új, minden dogmatizmustól mentes szemlélete kialakulhasson.

Andrej Puskas – aki korábban már két monográfiával jelentkezett Magyarország külpolitikájáról *Vengrija v godi vtoroj mirovoj vojni* [Magyarország a második világháború éve alatt, 1966] és *Vnyesnyaja polityika Vengrii: nojabr 1918 – aprel 1927* [Magyarország külpolitikája, 1918. november – 1927. április, 1981] címmel, tovább folytatta elmélyült kutatásait ebben a témában, és mind oroszországi, mind magyarországi levéltári anyagokat felhasználva két újabb könyvet jelentetett meg: *Vnyesnyaja polityika Vengrii: aprel 1927 – fevral 1934* [Magyarország külpolitikája, 1927. április – 1934. február, 1995] és *Vnyesnyaja polityika Vengrii: fevral 1934 – janvar 1937* [Magyarország külpolitikája, 1934. február – 1937. január, 1996] címmel. Jelenleg újabb, az 1937 és 1939 közötti magyar külpolitikának szentelt munkáján dolgozik. Legutolsó munkáiban a szerző igyekszik kerülni a két világháború közötti Magyarország politikai berendezkedésének és politikai vezetőinek értékelését, és a magyar külpolitika nemzetközi kontextusba ágyazott részletes bemutatását helyezi előtérbe.

Zseliczky Béla jelenlegi munkássága a történettudomány és a politológia határterületére esik: kutatási témája a magyar történelem legutolsó, a Horthy-korszaktól a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján lezajlott változásokig tartó szakasza. A magyarországi rendszerváltás részletes leírásának és tipológiai elemzésének szentelt nagyszámú írásából az oroszországi olvasó képet alkothatott a szóban forgó témáról, megismerkedhetett az elmúlt tíz év magyarországi politikatörténetének irodalmával. Kárpátalja szülőtteként kutatja a terület politikatörténetét is: 1998-ban jelent meg Magyarországon a *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében, 1920-1945* címet viselő monográfiája.

A nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján több új név is megjelent a magyar történelem oroszországi művelői között. A középkorász Tatyjana Guszarova (szakterülete az olasz történelem) a magyar történelem kérdései felé fordult, és jelenleg a kora újkor politikai kultúrájával foglalkozik, többek között a magyarországi megyei nemesség társadalmi mobilitását vizsgálja a 17. század második felében. Munkásságában szerencsés kézzel ötvözi a nyugat-európai középkor oroszországi tanulmányozásának hagyományait (az erre az irányzatra jellemző módszertani nyitottságot és a történeti forráskritika szigorúságát) a magyar történettudomány hagyományaival, amelyhez tudatosan igazodik. Ő a Moszkvai Állami Egyetem egyetlen oktatója, akihez a középkori és az újkori magyar történelmet témául választó diákok írják diplomamunkájukat.

A kora középkori magyar történelemmel foglalkozik Anna Gorizontova (Magyarország politika- és jogtörténete az Árpád-korban) és Mihail Juraszov (magyar-orosz kapcsolatok a 9-13. században), akik Vlagyimir Susarin tanítványai voltak.

A legtöbb tanítványt Tofik Iszlamov nevelte. Közülük többen kutatók maradtak, és jelenleg az új- és legújabbkori magyar történelem kérdéseit tanulmányozzák.

Így Artyem Ajrapetov a 19. század végének, a 20. század elejének magyar munkásmozgalmát vizsgálja interdiszciplináris megközelítésben. Itt azzal a ritka esettel találkozunk, amikor a történész, megőrizve hűségét a mára „divatjamúlttá” vált témához, túllépve a marxista paradigmán, a történeti kutatás módszertanát a modern szociológia és kultúrakutatás eredményeivel ötvözi. Ajrapetov, a Tambovi Állami Egyetem újkori történeti tanszékének vezetője a magyar történelem azon kevés számú oroszországi kutatóinak egyike, akik nem Moszkvában tevékenykednek.

Alekszandr Sztikalin, aki munkásságában szerencsésen ötvözi a történész, a filológus és a publicista képességeit, a 20. századi magyar kulturális politika és szellemi élet történetét tanulmányozza, valamint nagyszámú cikket publikált a 20. századi Közép-Európa totalitárius rendszereinek tipológiájáról, az 1956-os magyarországi eseményekről, a 19-20. századi orosz-magyar irodalmi kapcsolatokról is. Sztikalin aktív részvételével számos levéltári dokumentumgyűjtemény látott napvilágot nyomtatásban, többek között az 1956-os magyar válságról, amelyeket Vjacseszlav Szeredával közösen részletes kommentárokkal láttak el. Alekszandr Sztikalin és Vjacseszlav Szereda legutóbbi közös munkái között megemlíthető Lukács György vizsgálati anyagának közzététele oroszországi levéltári anyagok és a filozófus családi archívuma alapján. Jelenleg Alekszandr Sztikalin egy nagy, Lukács Györgyről szóló életrajzi munkán dolgozik.

Olga Khavanova középkorásként kezdett Tatyjana Guszarovánál, a Mátyás királyra vonatkozó 15-17. századi magyar történeti-irodalmi hagyományt tanulmányozta. Ezután Tofik Iszlamov irányítása mellett védte meg disszertációját az 1790-es magyarországi mozgalom patriotizmus-felfogásáról. Jelenleg ő az egyetlen az oroszországi hungarológia művelői közül, aki a 18. századi magyar történelemmel foglalkozik, többek között a magyar nemzeti tudat kialakulását, a nemzeti ideológiának a politikai kultúrában játszott szerepét, a nemzetről és a hazáról kialakult elképzeléseket

vizsgálja. Legújabb, magyarországi és ausztriai levéltári anyagokon alapuló munkája a magyarországi nemesi akadémiákról szól, amelyek segítségével a felvilágosult abszolutizmus igyekezett a feudális elitet bevonni a modernizálandó ország életébe. Érdekes Khavanova azon kísérlete, hogy a Habsburg Monarchia történetét a Moszkvai Fizikai-Technikai Főiskola társadalomtudományi kurzusai között adja elő.

Tofik Iszlamovnál kezdte pályáját Irina Popova, aki a szlovák nemzeti öntudat kialakulásának kérdéseit vizsgálta, jelenleg pedig önállóan kutatja a magyar nemzeti tér reprezentációját a 18. század végének, 19. század elejének térképein.

Zseliczky Csilla Tofik Iszlamov tanítványa, disszertációját a neoabszolutizmus korának magyarországi nemzetiségi kérdéséről írja.

Túlzás lenne azt mondani, hogy a fentebb felsorolt kutatók önálló tudományos iskolát alkotnának, inkább egyfajta szellemi közösséget képeznek, amelyet a nézetek és a megközelítésmód bizonyos hasonlósága jellemez, de eközben a témaválasztás és a kutatás módszertanát tekintve megmarad minden egyes kutató teljes függetlensége. Az egyéni stílusjegyek még az összefoglaló művekben is jól felismerhetők.

A magyar történelemmel foglalkozó szakemberek képzése

Oroszországban a magyar történelem oktatását és a magyar történelemmel foglalkozó szakemberek képzését a mai napig számos sajátos vonás jellemzi. Az alapintézmény, ahol a magyar történelem oktatása a legalaposabban folyik, továbbra is a Moszkvai Állami Egyetem. A magyar történelem oktatása formálisan részét képezi a középkori, az újkori és a legújabbkori történeti tanszékek előadói által tartott általános kurzusoknak. Ezen kívül a Magyar Királyság szláv népeinek története része a déli és nyugati szlávok történetével foglalkozó általános kurzusoknak is. Ez utóbbi esetben ugyanakkor a szlovákok vagy horvátok történetének bemutatása a sok évszázados Magyarországhoz való tartozásuk kontextusán kívül történik, pontosabban mint az önálló államiság megteremtéséért folytatott nemzeti-felszabadító küzdelem kerül ábrázolásra.

Oroszországban a szláv népek, az Egyesült Államok, Nagy-Britannia vagy Franciaország történetének kutatása és oktatása már régóta tudományos iskolákat hívott létre. Ezzel szemben a hungarológia – amely három

történettudományi tanszék között oszlik meg, és rövid, a diákok által esetenként el sem olvasott tankönyvfejezetekben ölt testet – azon kevesek sajátja, akik érdeklődését a tárgy valamilyen okból erősen felkeltette. Eltérően a filológiai, a gazdasági és az újságírói karoktól, ahol korábban bizonyos rendszerességgel (ötévente egyszer) indultak olyan csoportok, amelyekben a diákok Magyarországra specializálódtak, a történettudományi karokon a specializálódás a diák előjoga volt és maradt. A diáknak, ha a magyar történelemmel akar foglalkozni, ennek érdekében meg kell tanulnia magyarul is, úgy, hogy csak saját magára számíthat, és a témavezető által összeállított speciális kurzus keretében (még gyakrabban pedig önállóan) ismerkedhet meg a magyar történelem alapvető forrásaival és historiográfiájával. Ilyen emberekből, ahogyan azt az idő megmutatta, nincs sok, ugyanakkor az ő esetükben a motivációs szint sokkal magasabb, hogy mindent megtegyenek annak érdekében, hogy a magyar történelemmel való foglalkozás a hivatásukká váljon.

Tudományos intézetek és szervezetek

Az oroszországi hungarológia szempontjából meghatározó jelentőségű volt az a körülmény, hogy 1968-ban a magyar történelemmel foglalkozó kutatókat – az albán, görög, román történelem kutatóival együtt – a Szovjet Tudományos Akadémia Egyetemes Történeti Intézetéből a Szovjet Tudományos Akadémia Szlavisztikai Intézetébe helyezték át; ez utóbbit ennek kapcsán Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetté szervezték át. Azt, hogy Magyarország nem felel meg sem az etnikai (szlavisztika), sem a regionális kritériumnak (balkanisztika), figyelmen kívül hagyták, mivel az átszervezett intézet vált azzá a tudományos intézménnyé, ahol az egyes szocialista országok – így a Magyar Népköztársaság – történelmét, nyelvét és irodalmát tanulmányozták. 1998-ban a Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetet újra Szlavisztikai Intézetté alakították át, amelyben az egyik kutatási irány Közép- és Délkelet-Európa nem szláv országainak története maradt.

Annak a ténynek, hogy a magyar történelem kutatása a szóban forgó intézet keretei között zajlott, egyaránt megvoltak a maga negatív és pozitív következményei is. Egyfelől az egykori Habsburg Birodalmat alkotó népek történelmének kutatása szervezetileg elszakadt Ausztria történetének kutatásától, mivel a germán népek történetét továbbra is az Egyetemes Történe-

ti Intézetben kutatják. Mivel a kutatás során az államiság kontextusa figyelmen kívül marad, a magyar-szláv kapcsolatokat elsősorban a nem magyar népeknek a magyar és/vagy osztrák nemzeti elnyomással szemben folytatott felszabadító harcaként tanulmányozzák. Nem véletlen, hogy az újkori Habsburg Monarchia társadalom- és politikatörténetéről, nemzetiségi viszonyairól és kultúrájáról szóló legjobb összefoglaló munka *Oszvobogyityelnije dvizsenyija narodov Avsztrijskoj imperii* [Az Osztrák Birodalom népeinek felszabadító mozgalmai, 1981-1982] félrevezető cím alatt jelent meg; ez a sok szempontból kiváló munka egy népes szerzői kollektíva sokéves munkájának eredményeként jött létre.

Másfelől az 1968-as átszervezés új távlatokat nyitott a magyar, illetve a többi közép- és kelet-európai nép történetét tanulmányozó kutatók között folytatandó történeti-összehasonlító kutatásai számára. Az intézet komplex jellege lehetővé teszi, hogy történészek, kulturológusok és irodalomkutatók közösen folytassanak interdiszciplináris kutatási programokat. Ez a megközelítés a leggyümölcsözőbben a Közép-Európa Újkori Története Osztály munkájában vált valóra, amely élén 1978 és 1998 között Tofik Iszlamov állt. 1993-ban és 1996-ban az osztály két nemzetközi konferenciát is rendezett „Az Osztrák-Magyar Monarchia: egy soknemzetiségű állam tapasztalata”, illetve „Az Osztrák-Magyar Monarchia: integrációs folyamatok és nemzeti sajátosságok” címmel; a konferenciák anyaga nyomtatásban is megjelent. Ugyanakkor nemrég, a Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézet Szlavisztikai Intézetévé történő átszervezése során ezt az osztályt megszüntették.

A két ország kutatói közötti kapcsolatok szervezeti formájának kialakításában nagy szerepe van a két ország tudományos akadémiái mellett a hetvenes évek elejétől működő Orosz-Magyar Történész Vegyesbizottságnak. Tofik Iszlamov hosszú évek óta aktívan vesz részt a bizottság munkájában, 1998-tól pedig az oroszországi tagozat elnöki tisztét is betölti. Ez a szervezet, más hasonló bizottságoktól eltérően, 1990 után is folytatta tevékenységét, és mind a mai napig közös szervezeti keretet biztosít a magyar ruszisták és az oroszországi hungarológia művelői számára, segíti a tudományos kapcsolatok építését, támogatja konferenciák szervezését, tematikus gyűjteményes kötetek megjelentetését, levéltári kutatások folytatását stb. Összességében a bizottság a közös tudományos vállalkozások meghatározásakor elsősorban Kelet- és Közép-Európa történetének egy típusba sorolható, vagy hasonló jelenségeinek történeti-összehasonlító vizsgálatát tartja

szem előtt. A rendszeres közös konferenciák témái között az utóbbi években a legújabbkori témák domináltak. Nyilvánvaló, hogy a korábban hozzáférhetetlen oroszországi levéltári anyagok kutathatóvá válása az oroszországi és a magyarországi kutatók körében eleven érdeklődést váltott ki, akik azonnal hozzáláttak a szovjet-magyar kapcsolatok minden ideológiai dogmától mentes új értelmezésének kidolgozásához. 1994-ben Moszkvában került megrendezésre a *Totalitárius és autoritárius rezsimiek Közép- és Kelet-Európában, 1920-1980*, 1996-ban Budapesten *A Szovjetunió külpolitikája Közép- és Kelet-Európában, 1944-1953*, 1998-ban pedig Moszkvában *Az októberi szocialista forradalom Oroszországban és az 1918-1919-es forradalmak Közép- és Kelet-Európában* című konferencia.

Hungarológiai kutatások Oroszországban az 1989 és 1999 közötti időszakban

A marxista dogmatizmus eltűnésével, a legújabb kor történelméről szóló munkák iránt feléledt érdeklődés hullámán a tudományos irodalomban és a publicisztikában nagyszámú munka jelent meg korábban vitatott vagy tiltott témákról, többek között Horthy Miklós, Rákosi Mátyás, Nagy Imre, Kádár János életrajza is. Először bukkant fel a Magyarország által a trianoni békeszerződés révén elszenvedett területi és demográfiai veszteség témája; ezt az új szemléletet tükrözte a Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézet által 1994-ben közzétett tanulmánygyűjtemény címe is: *Ocsagi trevogi v Vosztocsnoj Jevrope. Drama nacionalnih protivorecsij* [A nyugtalanság gócai Kelet-Európában. A nemzeti ellentétek drámája]. Tofik Iszlamov, Zseliczky Béla, Alekszandr Sztikalin, Vjacseszlav Szereda és mások – érzékelve az ilyen jellegű kutatások tudományos és társadalmi jelentőségét – hozzáláttak az oroszországi levéltárak anyagának feldolgozásához. Magyarország legújabbkori történelmének kutatása organikusan beilleszkedett Kelet-Európa sztálinizmus-kori történelmének komplex tanulmányozásába. A Szlavisztikai Intézet szerzői kollektívája 1997-1998-ban *Vosztocsnaja Jevropa v dokumentah rosszjiszkih arhivov, 1944-1953* [Kelet-Európa oroszországi levéltárak dokumentumaiban, 1944-1953] címmel oroszországi levéltári dokumentumokat tett közzé két kötetben; a dokumentumgyűjteményből világosan kitűnik, milyen szerepet játszott a Szovjetunió a közép- és kelet-európai kommunista rendszerek létrejöttében, melyek voltak az ezen országok párt-

és állami vezetésére gyakorolt nyomásgyakorlás módozatai, és melyek voltak azok a módszerek, amelyek biztosították a keleti blokk országainak bizonyos mértékű egységét. A Magyarországra vonatkozó dokumentumokat Tofik Iszlamov válogatta és látta el kommentárokkal.

Az oroszországi hungarológiában a kilencvenes években a legtöbb publikáció az 1956-os magyarországi eseményekhez kapcsolódott. Az elmúlt tíz évben számos cikk, monográfia és levéltári dokumentumgyűjtemény jelent meg a témában, amelyek részletesen feltárták, milyen szerepet játszott 1956-ban a szovjet párt- és állami vezetés Magyarország sorsának alakításában. Alekszandr Sztikalin és Vjacseszlav Szereda szerkesztésében 1993-ban Magyarországon *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SzKP KB levéltárából* címmel oroszországi levéltári anyagokat feldolgozó dokumentumgyűjtemény jelent meg. 1997-ben látott napvilágot *A Szovjetunió és az 1956-os magyarországi válság dokumentumokban* címmel oroszországi (Tofik Iszlamov, Alekszandr Sztikalin, Vjacseszlav Szereda) és magyar (Mucsi Ferenc, Vida István) kutatókból álló szerzői kollektíva által jegyzett alapvető jelentőségű munka, amely először tett hozzáférhetővé nagyszámú, korábban titkosan kezelt dokumentumot a szovjet párt- és külpolitikai archívumokból.

Kezdetben a tények pusztja közlése dominált az interpretációval szemben. Fontos volt, hogy a korábban elérhetetlen levéltári anyagokat közzétegyék, az események menetét és az egyes emberek bennük játszott szerepét egészen apró részletekig menően rekonstruálják. Teljesen törvényszerű, hogy az oroszországi és a magyar történészek különbözőképpen értékelik ezeket a kérdéseket, sőt az oroszországi történészkörökön belül is megoszlanak a vélemények. Így például az oroszországi historiográfiában ma sem alakult ki egységes vélemény 1956-ról: ellenforradalmi lázadásról ma már senki sem beszél, de korántsem mindenki fogadja el az 1956-ot forradalomnak minősítő hivatalos magyarországi verziót. Több 1956-tal foglalkozó oroszországi kutató közeli tervei között szerepel, hogy ezeket az eseményeket megpróbálják beilleszteni a hidegháború és a két szuperhatalom szembenállásával jellemezhető korszak tágabb nemzetközi kontextusába.

Az oroszországi historiográfiában a magyarországitól eltérően jelenik meg Kádár János alakja. Az oroszországi történészek megítélése szerint Kádár János szerepének lényege elsősorban nem abban állt, hogy Magyarországot kiszolgáltatta a Szovjetuniónak, hanem inkább abban, hogy sikerült megtalálnia azt a társadalmilag még elfogadható kompromisszumot, amely

lehetővé tette Magyarország viszonylagos függetlenségének megőrzését a keleti blokkon belül. Az ilyen és még számos más szemléletbeli eltérés ellenére az a fontos, hogy a két ország történései túlléptek az ideológiai kli-séken és sikerült tudományos párbeszédet kialakítaniuk a közös múlt prob-lematikus kérdéseiről.

A kilencvenes évek oroszországi hungarológiájának másik jellegzetes vonása, hogy ezek a kutatások minőségileg magasabb szintre emelkedtek: specializáltabbak lettek, jobban támaszkodnak a magyarországi levéltárak anyagára, és már nem csupán az oroszországi, hanem potenciálisan a ma-gyarországi olvasóközönség igényeit is szem előtt tartják. Kutatási témáik megválasztásánál az egyes oroszországi kutatók (Tatyjana Guszarova, Olga Khavanova, Irina Popova és mások) egyre inkább figyelembe veszik az adott téma magyarországi kidolgozottságának fokát, a tudományos vérkeringésbe még be nem került levéltári anyagok meglétét. Ez főként azért vált lehetsé-gessé, mert jelentősen elmélyültek az Oroszországi Tudományos Akadémia és a Magyar Tudományos Akadémia, illetve az oroszországi és a magyaror-szági egyetemek közötti kapcsolatok.

A múlt örökségének nevezhetjük azt az elidegenedést, kölcsönös meg-nem értést, amely egyfelől a Magyarország történelmével, másfelől a szlo-vákok, a románok és a délszlávok történelmével foglalkozó oroszországi kutatók között ma is fennáll.

A szovjet, és ma pedig az oroszországi kutatókról általában is elmondha-tó, hogy azon országok historiográfiájának hatása alatt álltak és állnak, ame-lyekkel foglalkoznak. A korábbi időszakban a közöttük zajló viták nem kevés-bé voltak élesek, mint az egyes országok nemzeti historiográfiáinak képvise-lői közötti polémiák. Különösen tanulságos ebből a szempontból Vlagyimir Susarin tudományos pályafutása, akit csupán azért, mert a *Magyarország törté-nete* első kötetében Erdélyről mint kora újkori magyar államalakulatról írt, éles kritikával illették kollégái – a román történelem kutatói. A régió vitatott történelmi kérdéseit illetően a hivatalos szovjet historiográfiai álláspont a sta-tus quo fenntartását tartotta szem előtt, és ezért szinte soha sem egyezett meg a magyarral. Hosszú időn át a hivatalos szovjet történettudomány a csehszlo-vákizmus szemléletmódjával megegyező állásponton volt. A Csehszlovákia történetéről szóló összefoglaló munkákban a szlovák nép történetét mint „Szlovákia történetét” tárgyalták, vagyis valamiféle virtuális területi képződ-ményét, amely ugyan Magyarország részét képezte, de genetikusan a testvéri

cseh néphez kapcsolódott. Nyilvánvaló, hogy ez a szemléletmód 1992 után értelmét veszítette, de az oroszországi történetírásban továbbra is számos, a szlovák nemzeti historiográfiából kölcsönzött sablonnal találkozhatunk (például a Bratislava helynév használata az 1918 előtti időszakra vonatkozóan). Hasonló tendenciákat láthatunk Erdély történelmének oroszországi tanulmányozásában is, ugyanis az erdélyi történelmet hagyományosan a román történelem kontextusába ágyazottan szemlélik.

Egy, a középkor történelmet tárgyaló tankönyvben még 1990-ben is szerepelt a „Havasalföld, Moldva és Erdély a 15. század végéig” fejezet, és csupán a tankönyv 1997-es újabb kiadásában tárgyalták először Erdély történetét a középkori Magyarország történelmének részeként.

Továbbra is fontos feladata az oroszországi hungarológiának, hogy aktivizálja az orosz-magyar politikai és kulturális kapcsolatok témájában folytatott kutatásokat. Mindmáig nem történt meg a lehetséges kutatási témák meghatározása, nem került sor a kutatások munkatervének kidolgozására, hiányzik az oroszországi és a magyar történészek tevékenységének megfelelő koordinációja. Sőt, azt is állíthatjuk, hogy ez a témakör több kutatót vonz Magyarországon (például Molnár László kutatásai a 18. századi kulturális kapcsolatok témakörében, vagy Vadász Sándor vizsgálódásai az 1849-es cári intervenció történetéről), mint Oroszországban. Ennek egyik oka az lehet, hogy az oroszországi történelmet kutató oroszországi történészek kiválóan ismerik az oroszországi levéltárakat, de nem rendelkeznek megfelelő felkészültséggel az ilyen jellegű összehasonlító kutatások folytatásához (kivételt képez Gennagyij Szanyin és Nyikolaj Rogozsin, akik a 17. századi orosz diplomáciáról írott munkáikba szervesen beépítették a magyar vonatkozásokat is); az oroszországi hungarológia művelőire pedig még nagyszámú, az újkor történetére vonatkozó levéltári dokumentum feldolgozása vár. Jellemző tény, hogy Oroszországban még senki sem vizsgálta az orosz-magyar közös múlt egyik legfelhőtlenebb epizódját, I. Pál császár lányának, Alekszandra Pavlovnának József nádorral kötött házasságát.

A magyar történelem az oroszországi köztudatban

Összességében azt kell mondanunk, hogy Oroszországban a magyar történelem csupán marginális helyet foglal el mind a történettudományban, mind a köztudatban. Először is, hiányzik a magyar történelem tanulmányo-

zásának szervezeti infrastruktúrája. Oroszországban nincs – és a közeljövőben aligha jön létre – olyan tudományos intézmény, amelynek feladata Közép-Európa történelmének tanulmányozása lenne; ahol a hungarológia méltó helyet foglalhatna el a többi közép-európai nép történelmének tanulmányozása mellett. Másodsor, a szocialista tábor megszűnésével az állam többé nem támogatja a közép- és kelet-európai országok történelmének kutatását, úgy tűnik, számára ez a régió elvesztette a jelentőségét. Ez mindenesetre termékenyen hatott a publikációk tudományos színvonalára: mivel megszűnt a fentről gyakorolt nyomás, és nincs már „ideológiai megrendelés” sem, a történészek számára lehetőség nyílt arra, hogy meggyőződésük és egyéni hajlamaiknak megfelelően írjanak, kizárólag szakértelmükre támaszkodva.

Ugyanakkor a mai Oroszországban a tudomány nem képes működni az állam szervezeti és anyagi támogatása nélkül. Ma az oroszországi hungarológia számára ezt a támogatást gyakran a magyar állam biztosítja: az elmúlt években számos, a magyar történelemmel foglalkozó munka a moszkvai Magyar Tudományos, Kulturális és Információs Központ támogatásával jelent meg.

A mai oroszországi olvasó, aki meg szeretne ismerkedni a legújabb magyar történelemmel foglalkozó könyvekkel, bizonyos objektív akadályokkal találja magát szembe. A Szlavisztikai Intézetben készült tudományos munkák szerény, három-négyszázas példányszámban jelennek meg. Visszahozhatatlanul elmúlt az az idő, amikor magyar történelemmel foglalkozó könyveket fordítottak oroszra, pedig ilyen könyvek rendszeresen jelentek meg a Raduga és a Progressz könyvkiadóknál a Szovjetunióban, illetve a Corvina Kiadónál Magyarországon. A magyar történelem népszerűsítésének sikeres példajaként kell megemlítenünk a Znanyije kiadó vállalkozását: a sok kötetből álló *Történelmi lexikon* sorozatot, amelyben különböző történelmi korszakok kiemelkedő személyiségeinek szépirodalmi formában feldolgozott életrajzai szerepelnek.

Az oroszországi köztudatban a szocialista tábor megszűnésével és a kilencvenes évek elejének lázas publicisztikai aktivitásának csillapodásával a Közép- és Kelet-Európa országai iránti érdeklődés jelentősen alábbhagyott. A magyar történelemmel vagy a mai Magyarországgal kapcsolatos témák meglehetősen ritkán bukkannak fel az oroszországi médiában. A magyar NATO-csatlakozás vagy az 1999 tavaszán-nyarán a kosovói válságban elfoglalt magyar álláspont kommentálására vállalkozó oroszországi újság-

írók időnként teljes tájékozatlanságról tesznek tanúbizonyságot a magyarországi politikai folyamatokat illetően. Oroszországban a volt Varsói Szerződés- és KGST-beli szövetségessel való kapcsolatok, miután elvesztették prioritásukat, nem öltöttek az új geopolitikai realitásoknak megfelelő formát. Az oroszországi politikai elitnek nem sikerült egyenrangú és kölcsönösen előnyös kapcsolatokat kiépítenie a közép-európai országokkal, többek között Magyarországgal sem.

A fentebb mondottakat is szem előtt tartva, nem túlzás, ha azt állítjuk: ma az oroszországi köztudatban Magyarországról vagy a magyarokról nem él világos és egyértelmű kép. Egyfelől az oroszországi értelmiség például nagyon is jól ismeri a magyar filmművészet klasszikusainak, Jancsó Miklós, Szabó István, Mészáros Márta munkáit, másfelől viszont az átlagos oroszországi polgárnak Magyarországról a magyar borok, a magyar szalámi, a zöldségkonzervek, a jól megcsinált szovjet filmváltozatokból megismert népszerű Kálmán Imre-dallamok jutnak az eszébe, valamint felrémlik a „legvidámabb barakk” képze is, vagyis egy olyan szocialista országé, ahol minden olyan volt, „mint a kapitalizmusban”.

Oroszország legtöbb polgára Magyarországról, a magyar történelemről és kultúráról csupán töredékes és véletlenszerű ismeretekkel rendelkezik, és alighanem Magyarországról ez sokkal inkább elmondható, mint Közép-Európa többi országáról. A szovjet időkben felnőttek legjobb esetben azt tudták, hogy a magyar törzsek az Urál előteréből, vagyis a Szovjetunió területéről jutottak el Európába. Ma szinte senki sem emlegeti a magyaroknak a forradalomban és a polgárháborúban játszott szerepét, míg a csehek és a lengyelek szerepéről sokkal több minden van meg a köztudatban. Az idősebb nemzedék tudta, hogy Magyarország a Szovjetunió ellen harcolt a második világháború idején, de a hivatalos propagandában ezt a témát érthetően kerültek. Az 1956-os magyar forradalom iránti együttérzés hangja szólalt meg a „hatvanasok” irodalmában, de a szélesebb olvasóközönség műveik többségét csupán 1989 után ismerhette meg.

Ma Oroszországban a magyar történelmet az ügy iránt valóban elkötelezett kutatók maroknyi, de annál lelkesebb csoportja vizsgálja. Megalapozottnak tűnik a remény, hogy ezek a kutatók megőrzik az elődeik által felhalmozott tapasztalatokat és tudást, és most már, megszabadulva mindenfajta ideológiai diktátumtól, segítik az oroszországi olvasóközönséget Magyarország történelmének és kultúrájának minél jobb megismerésében. Ab-

ban is bízhatunk, hogy az oroszországi kutatók, akik mintegy kívülről szemlélnek a magyar történelmet, tevékenységükkel organikusan kiegészítik a magyarországi történészek eredményeit.

Fordította: Sisák Gábor

OLGA KHAVANOVA –
ALEKSZEJ MILLER

The Study of Hungarian History in Russia between 1989 and 1999

The authors claim that the most important changes in the Russian history writing after 1989 were the disappearance of the ideological controls, the significant expansion of research opportunities, and the decrease in the financial support of the state. The research on Hungarian history is a research area on its own, which has improved in quality in the period of interest to the study. Vladimir Susarin is a distinguished scholar on the middle ages and the early modern age, Islamov Tofik specializes on the modern age, Andrey Puskás specializes in the 20th century foreign affairs of Hungary, and Béla Zseliczky on the history of diplomacy. The members of the young generations of historians are Anna Gorizontova, Mihail Jurasov, Artyem Ajrapetov, Irina Popova, Csilla Zseliczky and others. The most significant institution of teaching Hungarian history is the State University of Moscow, where students learn about the subject within the framework of the studies of general history. Institutional research began in the Institute of World History of the USSR Academy of Sciences, and since 1968 research has been conducted in the Institute of Slavonic and Balkan Studies (from 1998 Slavonic Studies) of the Academy. In this institute one of the research areas is the history of non-Slavic countries of Central and South-Eastern Europe, and the study of Hungarian history belongs to this area. In the cooperation of historians between the two countries besides the academies of the countries the Russian-Hungarian Committee of Historians working since the seventies has a significant role. Most of the publications on Hungarian studies in Russia in the nineties were written on the events of 1956. For the time being, however, Hungarian history occupies a marginal position both in history writing and in the general consciousness.

BIBLIOGRÁFIA

- Айрапетов, А. Г.: Городские средние слои в Венгерской Советской республике 1919 г. (апрель – июль) [Városi középrétegek a Magyar Tanácsköztársaságban (1919 április–július)]. In *Городские средние слои в трех российских революций*. Отв. ред. Л. Г. Протасов. Тамбов: Тамб. ГПИ, 1989, 182–189.
- Айрапетов, А. Г.: Проблемы революции 1848–1849 гг. и революционное движение в Венгрии в венгерской марксистской историографии 30–40-х годов [Az 1848–1849-es forradalom problematikája és a magyarországi forradalmi mozgalom a 30–40-es évek historiográfiájában]. In *Проблемы историографии всеобщей истории*. Отв. ред. Ю. В. Галактионов. Кемерово, Кемеровский Гос. ун-т, 1990, 77–89.
- Айрапетов, А. Г.: Исторические судьбы Австро-Венгрии [Ausztria-Magyarország történelmi sorsa]. In *Вопросы истории*, 1991, 1, 137–144.
- Айрапетов, А. Г.: Буржуазно-радикальная и социал-демократическая концепция национального вопроса в Венгрии начала XX в. [A nemzeti kérdés polgári-radikális és szociáldemokrata koncepciója Magyarországon a 20. század elején]. In *Нация и национальный вопрос в странах Центральной и Юго-Восточной Европы во второй половине XIX – начале XX в.* М., ИСБ, 1991, 235–243.
- Айрапетов, А. Г.: Венгерская социал-демократическая элита на рубеже XIX–XX вв.: опыт характеристики. [A magyar szociáldemokrata elit a 19–20. század fordulóján: a jellemzés tanulságai]. In *Проблемы социально-политической истории и исторической науки*. Брянск, 1995, 61–71.
- Айрапетов, А. Г.: Венгерский радикализм начала XX в.: идеологический аспект. [Magyar radikalizmus a 20. század elején: ideológiai aspektus]. In *Из истории демократических движений и общественно-политической мысли конца XIX – второй половины XX вв.* Отв. ред. В. П. Викторов. Брянск: Брянский ГПИ, 1994, 113–121.
- Айрапетов, А. Г.: Вступая в индустриальный мир: венгерские рабочие на рубеже XIX–XX веков. [Az iparosodás küszöbén: magyar munkások a 19–20. század fordulóján]. Тамбов: ТГУ, 1997, 285.
- Айрапетов, А. Г.: Духовно-культурный мир будапештского рабочего на рубеже XIX–XX вв. [A budapesti munkásság szellemi-kulturális világa a 19–20. század fordulóján]. In *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика, 1867–1918*. Отв. ред. О. В. Хаванова. М.: ИСБ, 1997. С. 157–168.
- Айрапетов, А. Г.: Образ социализма в массовом и элитарном сознании (об особенностях социально-политических представлений венгерских рабочих и демократической интеллигенции на рубеже XIX–XX вв.). [Szocializmuskép a tömeg és az elit tudatában (a magyar munkások és a

- demokratikus értelmiség szociálpolitikai elképzelései a 19–20. század fordulóján)]. In *Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник к 70-летию Т. М. Исламова*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М.: ИСБ, 1998. С. 181–195.
- Алексеев, В.: *Венгрия 56: разрыв цепи* [Magyarország '56: a lánc szétszakad]. М.: Изд-во „Независимая газета”, 1996.
- Белуосова, В. М.: К вопросу о венгерской интерпретации габсбургского мифа. [Adalékok a Habsburg-mítosz magyar interpretációjához]. In *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика, 1867–1918*. Отв. ред. О. В. Хаванова. М.: ИСБ, 1997. С. 134–141.
- Беседы на Лубянке. Следственное дело Дёрдя Лукача. Материалы к биографии*. [Beszélgetések a Lubjankán. Lukács György nyomozati anyaga. Adalékok az életrajzhoz]. Ред.-сост. и авторы комментариев А. С. Стыкалин, В. Т. Середа. М.: ИСл., 1999, 259.
- Венгрия 1956 года: очерки истории кризиса*. [Magyarország 1956-ban: fejezetek a válság történetéből]. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1993, 180.
- Волокитина, Т. В.: „Холодная война” и социал-демократия в Восточной Европе, 1944–1948. [Hidegháború és szociáldemokrácia Kelet-Európában, 1944–1948]. М., ИСл., 1998.
- Восточная Европа в документах российских архивов. 1944–1953*. [Kelet-Európa az orosz levéltárak anyagaiban. 1944–1953]. Отв. ред. Г. П. Мурашко. Т. 1. 1944–1948. М., Новосибирск, Сибирский хронограф, 1997, 985.; Т. 2. 1949–1953. М.; Новосибирск. Сибирский хронограф, 1998, 1004.
- Gibianski, L., Afiani, W., Stykalin, A.: Zur sowjetischen Aussenpolitik im Herbst 1956. [A szovjet külpolitika 1956 őszén]. In Kircheisen I. (szerk.) *Tiwetter ohne Fruhling. Das Jahr 1956 im Spiegel blockinterner Wandlungen und internationaler Krisen*. Berlin, 1955, 26–44.
- Горизонтова (Ратобильская), А. В.: Венгры и полабские славяне в первой трети X в. [Magyarok és az elbai szlávok a 10. század első harmadában]. In *Славяне и их соседи. Международные отношения в эпоху феодализма*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., ИСБ, 1989, 44–52.
- Горизонтова (Ратобильская), А. В.: Свободные и несвободные в законах венгерского короля Иштвана I. [Szabadok és nem szabadok I. István magyar király törvényeiben]. In *Материалы школы молодых ученых славистов и балканистов*. М., ИСБ, 1990, 38–46.
- Горизонтова (Ратобильская), А. В.: Евреи в Венгрии (X–XII вв.) [Zsidók Magyarországon (10–12. sz.)]. (С публикацией документа.) In *Славяне и их соседи. Выпуск 5*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., ИСБ, 1994, 83–91.
- Гусарова, Т. П.: *Венгерская деревня конца XV – середины XVII в. и крестьянская война 1514 г.* [A magyar falu a 15. század végétől a 17. század

- közepéig és az 1514. évi parasztháború]. Источники и материалы. Учебно-методическое пособие для студентов исторических факультетов госуниверситетов. М., Изд-во МГУ, 1990, 86.
- Гусарова, Т. П.: Хайдуки в Венгрии. [Hajdúk Magyarországon]. In *Вопросы истории*, 1991, 1, 226–230.
- Гусарова, Т. П.: Господствующий класс и местное дворянское самоуправление в Габсбургской Венгрии в XVI–XVII вв. [Az uralkodó osztály és a helyi nemesi önkormányzat Habsburg Magyarországon a 16–17. században]. In *Власть и политическая культура в средневековой Европе*. Отв. ред. Е. В. Гутнова Ч. 1. М., ИВИ, 1992, 217–227.
- Гусарова, Т. П.: Венгрия. [Magyarország]. In *История Европы. Том 3. От средневековья к Новому времени (конец XV – первая половина XVII век)*. Отв. ред. Л. Т. Мильская, В. И. Рутенбург. М., Наука, 1993, 138–142.
- Гусарова, Т. П.: Национальное самосознание венгерского дворянства и языковая ситуация в Венгрии в первый период раннего нового времени [A magyar nemesség nemzeti öntudata és a nyelvhasználat Magyarországon a kora újkor első szakaszában]. Отв. ред. А. А. Сванидзе. М., ИВИ, 1995, 218–227.
- Гусарова, Т. П.: Святая венгерская корона: теория и практика в XVI–XVII вв. [A magyar szent korona: elmélet és gyakorlat a 16–17. században]. In *Средние века*. М., 1995, 58, 163–170.
- Гусарова, Т. П.: Культура Венгрии в конце XV – начале XVII в. [Magyarország kultúrája a 15. század végétől a 17. század elejéig]. In *Культура Западной Европы в эпоху Возрождения*. Отв. ред. Л. М. Брагина. М., Мосгорархив, 1996, 333–353.
- Гусарова, Т. П.: Придворный праздник в середине XVII в.: свадьба Дёрдя I Ракоци [Udvari ünnep a 17. század közepén: I. Rákóczi György esküvője]. In *Феномены истории*. Отв. ред. В. М. Козьменко. М., Мир Отечества, 1996, 125–134.
- Гусарова, Т. П.: Дворянство в Венгрии в XVI–XVII вв. [Magyarország nemessége a 16–17. században]. In *Европейское дворянство XVI–XVII вв.: границы сословия*. М., 1997, 171–191.
- Гусарова, Т. П.: Административный аппарат дворянских комитатов Венгрии в первой половине XVII в. [A nemesi vármegyék kormányzása Magyarországon a 17. század első felében]. In *Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник к 70-летию Т. М. Исламова*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1998, 20–36.
- Гусарова, Т. П.: Международная обстановка в Центральной и Юго-Восточной Европе на заключительном этапе войны. Установление Вестфальского мира [A nemzetközi helyzet Közép- és Délkelet-Európában a háború befejező szakaszában. A vesztfáлияи béке]. In *Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Ч.*

1. *Главные тенденции политических взаимоотношений*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М.: Памятники исторической мысли, 1998, 128–156.
- Желицки, Б. Й.: Бела Кун [Kun Béla]. In *Вопросы истории*. 1989, 1, 58–81.
- Желицки, Б. Й.: Втягивание Венгрии в орбиту германской политики и позиции венгерских политических сил (1939–1940) [Magyarország bekapcsolása a német politika érdekerébe és a magyar politikai erők állásponjtja (1939–1940)]. In: *Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в начале второй мировой войны (сентябрь 1939 – август 1940)*. Отв. ред. Л. Я. Гибианский, С. З. Случ. М., ИСБ, 1990, 73–94.
- Желицки, Б. Й.: История венгерского антифашистского движения Сопротивления. [A magyar antifasiszta ellenállási mozgalom története]. In *Антифашистское движение Сопротивление в странах Центральной и Юго-Восточной Европы (вопросы национальной историографии)*. Отв. ред В. В. Марьина. М., ИСБ, 1991, 159–183.
- Желицки, Б. Й.: Трагедия ВСРП. [Az MSZMP tragédiája]. In *Восточная Европа на историческом переломе (очерки революционных преобразований, 1989–1990)*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1991, 70–118.
- Желицки, Б. Й.: Венгрия после 1956 года: Эволюция оценок венгерских историков [Magyarország 1956 után: a magyar történések állásponjtjának fejlődéstörténete]. In *Новая и новейшая история*, 1992, 3, 18–35.
- Желицки, Б. Й.: О взаимоотношениях интеллигенции Венгрии и ее коммунистического руководства, 40-е – 80-е годы [Az értelmiség és a kommunista vezetés viszonya Magyarországon 1940–1980-as években]. In *Власть и интеллигенция*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин, А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1992, 113–150.
- Желицки, Б. Й.: Подготовка квалифицированных рабочих, рост общеобразовательного и профессионально-технического уровня рабочего класса ВРН. [A munkásosztály általános képzettségi szintjének, szakképesítésének emelkedése a Magyar Népköztársaságban]. In *Социокультурные процессы в странах Восточной Европы (после второй мировой войны)*. Отв. ред. А. М. Орехов. М., ИСБ, 1992, 90–119.
- Желицки, Б. Й.: Венгерский демократический форум и его программа. [A Magyar Demokrata Fórum és programja]. In *Политические партии и движения в Восточной Европе. Проблемы адаптации к современным условиям*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1994, 83–126.
- Желицки, Б. Й.: Будапешт – Москва: год 1956. [Budapest–Moszkva: az 1956-os év]. In *Советская внешняя политика в годы „холодной войны” (1945–1985). Новое прочтение*. Отв. ред. Л. Н. Нежинский. М., ИРИ, 1995, 241–282.
- Желицки, Б. Й.: Венгрия в меняющейся Восточной Европе. Из опыта социально-экономических преобразований 90-х годов [Magyarország a

- változó Kelet-Európában. A kilencvenes évek szociális-gazdasági átalakulásainak tapasztalataiból]. In *Свободная мысль*, 1995, 4, 51–66.
- Желицки, Б. Й.: Венгрия в системе центральноевропейских социально-экономических преобразований начала 90-х годов XX века: попытка сравнительного анализа [Magyarország a közép-európai szociális-gazdasági változások rendszerében a 20. század kilencvenes éveiben: egy összehasonlító elemzés kísérlete]. In *Постреволюционная Восточная Европа. Экономические ориентиры и политические коллизии*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1995, 40–69.
- Желицки, Б. Й.: Регент Венгрии Миклош Хорти (1868–1957) [Horthy Miklós Magyarország kormányzója (1868–1957)]. In *Новая и новейшая история*, 1996, 2, 173–196; 3, 185–213.
- Желицки, Б. Й.: Элита партийной власти о характере и содержании событий 1956 года в Венгрии [A magyarországi 1956-os események a párhatalom elitjének megítélésében]. In *Славяноведение*, 1996, 4, 45–50.
- Желицки, Б. Й.: Венгерская осень 1956 г. в донесениях западных дипломатов из Будапешта и Москвы [Az 1956-os magyar őszi a budapesti és moszkvai nyugati diplomaták jelentéseiben]. In *Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1997, 69–106.
- Желицки, Б. Й.: Многопартийность и политическая панорама в современной Венгрии [Többpártrendszer és politikai körkép a jelenkori Magyarországon]. In *Политический ландшафт стран Восточной Европы середины 90-х годов*. М., ИСБ, 1997, 55–94.
- Zseliczky, V.: *Kárpátalja a cseh és szovjet politika érdekerében, 1920–1945*. Budapest, 1998, Napvilág.
- Желицки, Б. Й.: XX век: смена политических режимов в венгерском государстве [20. század: politikai rendszerváltások a magyar államban]. In *Авторитарные режимы в Центральной и Восточной Европе*. Отв. ред. Т. М. Исламов, А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1999, 221–236.
- Желицки, Ч. Б.: Взгляды венгерских общественных деятелей на решение национального вопроса в Венгрии в 50–60-е годы XIX века [Magyar közéleti személyiségek véleménye a nemzetiségi kérdés megoldásáról Magyarországon a 19. század 50–60-as éveiben]. In *Из истории общественной мысли народов Центральной и Восточной Европы (конец XVIII — 70-е годы XIX века)*. Под ред. С. М. Фалькович. М., ИСБ, 1995, 189–212.
- Желицки, Ч. Б.: Попытки межнационального примирения в период венгерской революции национально-освободительной борьбы 1848–1849 гг. [Kísérletek a nemzetiségi békére az 1848–1849-es magyar forradalom és szabadságharc időszakában]. In *Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник к 70-летию Т. М. Исламова*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1998, 124–136.

- Зубкова, Е. Ю.: *Реформы и общество, 1945–1964* [Reformok és társadalom, 1945–1964]. М., 1994.
- Islamov, T.: Österreich und Rußland. Zusammenarbeit und Gegensatz am Ende des 18. und zu Beginn des 19. Jahrhunderts [Ausztria és Oroszország. Együttműködés és ellentétek a 18. század végén – a 19. század elején]. In Drabek, A. M. (szerk.) *Rußland und Österreich zur Zeit der Napoleonischen Kriege*. Vienna, 1989.
- Исламов, Т. М., Пушкаш, А. И., Шушарин, В. П.: *Краткая история Венгрии: с древнейших времен до наших дней* [Magyarország rövid története: a kezdetektől napjainkig]. М., Наука, 1991, 608.
- Исламов, Т. М.: Исторические условия и предпосылки зарождения национальных движений в Венгерском королевстве. [A nemzetiségi mozgalmak megszületésének történelmi feltételei és előzményei a Magyar Királyságban]. In *Людвиг Штур и его время. К 175-летию со дня рождения*. Отв. ред. Л. Н. Смирнов. М., ИСБ, 1992, 5–41.
- Islamov, T.: From „natio Hungarica” to Hungarian nation. In R. L. Rudolph, D. Good (szerk.) *Nationalism and Empire. The Habsburg Empire and the Soviet Union*. Minneapolis, 1992, UMN Press, 159–184.
- Исламов, Т. М.: Трансильвания как яблоко раздора между Венгрией и Румынией [Erdély mint Páris almája Magyarország és Románia között]. In *Очаги тревоги в Восточной Европе: Драма национальных противоречий*. М., ИСБ, 1994, 3–10.
- Islamov, T.: Erdély a szovjet külpolitikában a második világháború alatt. In *Múltunk*, 1994. 1–2, 17–50.
- Исламов, Т. М.: Крах Австро-Венгрии и судьбы Средней Европы [Ausztria-Magyarország csődje és Közép-Európa sorsa]. In *Россия и современный мир*. М., 1995, 1, 66–69.
- Исламов, Т. М.: Изучение новой истории стран Средней Европы в Институте славяноведения и балканистики РАН [A közép-európai országok újkori történelmének tanulmányozása az Orosz Tudományos Akadémia Szlavisztikai és Balkanisztikai Intézetében]. In *Новая и новейшая история*. М., 1996, 5, 19–39.
- Исламов, Т. М.: Распад Австро-Венгерской монархии и его последствия в политической эволюции Среднеевропейского региона [Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása és hatása a közép-európai régió fejlődésére]. In *Первая мировая война. Пролог XX в.* М., ИВИ, 1996.
- Исламов, Т. М., Фалькович, Т. М.: Средняя Европа в Новое время (XVIII в. – 1918 г.) [Közép-Európa az újkorban (a 18. századtól 1918-ig)]. In *Институт славяноведения и балканистики. 50 лет*. М., Индрик, 1996, 60–104.
- Исламов, Т. М.: Венгрия и Румыния: историческая тяжба из-за Трансильвании [Magyarország és Románia: történelmi ellentét Erdély kapcsán]. In *Вестник Российского гуманитарного научного фонда*. М., 1997, 3, 87–97.

- Исламов, Т. М., Покивайлова, Т. А.: *Венгерско-румынский конфликт и советская дипломатия. 1939–1940. Война и политика. 1939–1941.* [A magyar–román konfliktus és a szovjet diplomácia. 1939–1940. Háború és politika. 1939–1941]. М., ИВИ, 1999, 456–471.
- Киселева, Н. П.: Идеино-политическая борьба в Венгрии по вопросам национальной политики и национально-государственного устройства в годы первой мировой войны [Eszmei-politikai harc Magyarországon a nemzetiségi politika és a nemzeti-állami berendezkedés terén az első világháború éveiben]. In *Нация и национальный вопрос в странах Центральной и Юго-Восточной Европы во второй половине XIX – начале XX в.* Отв. ред. Т. М. Исламов. М., ИСБ, 1991, 244–259.
- Ковальская, Н. Г.: Венгерско-восточнославянские этнокультурные контакты на закарпатских землях в научной литературе [Magyar és keleti szláv etnokulturális kapcsolatok a Kárpáton túli területeken a szakirodalom tükrében]. In *Вопросы историографии и источниковедения. Дюктябрьский период.* Отв. ред. А. А. Горский, Ю. А. Петров. М., ИРИ, 1992, 142–161.
- Кузьмин, А. В.: Независимая партия мелких хозяев Венгрии. [A magyarországi Független Kisgazdapárt]. In *Политические партии и движения Восточной Европы. Проблемы адаптации к современным условиям.* Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ., 1994, 127–147.
- Кыров, А. М.: Советская карательная акция в Венгрии (Хроника событий 1956 г. по материалам военного архива) [Szovjet büntetőakció Magyarországon (1956 eseményeinek krónikája a katonai levéltár anyagai alapján)]. In *Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран.* Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1997, 106–129.
- “Людам свойственно ошибаться”. Из воспоминаний М. Ракоши [„Tévedni emberi dolog”. Rákosi Mátyás visszaemlékezéseiből]. Публикация, ввводные статьи и комментарии А. С. Стыкалина, В. Т. Середы. In *Исторический архив.* 1998, 3, 3–59; 5–6, 153–212; 1999, 1, 3–84.
- Марков, Д. В., Поляков, А. В., Глинкина, С. П.: Смена общественно-экономической системы в Венгрии: основные направления, промежуточные итоги и перспективы [Társadalmi és gazdasági rendszerváltás Magyarországon: irányok, részeredmények, távlatok]. In *Революционные преобразования в странах Восточной Европы: причины и последствия. Ч. 1.* Отв. ред. Ю. К. Князев. М., ИМЭПИ, 1990, 82–112.
- Марков, Д. В.: Венгерская республика на периферии и в эпицентре Балканского кризиса [Magyarország a balkáni válság perifériáján és epicentrumában]. In *Балканы: между прошлым и будущим.* М., ИМЭПИ, 1995, 190–205.
- Масленникова, Е. Н.: Распространение идей Гегеля в Венгрии XIX века [Hegel eszméinek elterjedése Magyarországon a 19. században]. In *Из истории общественной мысли народов Центральной и Восточной Европы*

- (конец XVIII – 70-е годы XIX века). Под ред. С. М. Фалькович. М., ИСБ, 1995, 22–43.
- Мургулия, М. П., Шушарин, В. П.: *Половцы, Грузия, Русь и Венгрия в XII–XIII веках* [Kunok, Grúzia, Rusz és Magyarország a 12-13. században]. М., ИСБ, 1998, 335.
- Мусатов, В. Л.: Янош Кадар и время реформ в Венгрии [Kádár János és a reformkorszak Magyarországon]. In *Новая и новейшая история*, 1990, 3, 138–156.
- Мусатов, В. Л.: О венгерских событиях: 35 лет спустя [A magyar eseményekről: 35 év elteltével]. In *Кентавр*, 1992, 1–2, 32–44.
- Мусатов, В. Л.: Кем был Имре Надь? [Ki volt Nagy Imre?] In *Обозреватель: проблемы, анализ, прогнозы. Дайджест. Специальный выпуск*. М., 1993, 71–76.
- Мусатов, В. Л.: „Житие” Матиаса Ракоши в СССР, 1956–1971. [Rákosi Mátyás „élete” a Szovjetunióban, 1956–1971]. In *Обозреватель: проблемы, анализ, прогнозы*. 25 (29), 1993. М., 1993, 108–113.
- Мусатов, В. Л.: СССР и венгерские события 1956 г.: новые архивные материалы [A Szovjetunió és az 1956-os magyar események: új levéltári dokumentumok]. In *Новая и новейшая история*. 1993, 1, 3–22.
- Мусатов, В. Л.: Имре Надь [Nagy Imre]. In *Новая и новейшая история*, 1994, 1, 164–173.
- Мусатов, В. Л.: События 1956 года в Венгрии и позиция Кремля [1956 eseményei Magyarországon és a Kremli álláspontja]. In *Осмысление истории*. Отв. ред. Г. Н. Севастьянов. М., АО „Учебная литература”, 1995, 190–205.
- Мусатов, В. Л.: *Предвестники бури. Политические кризисы в Восточной Европе (1956–1981)* [A vihar hírnökei. Politikai válságok Kelet-Európában (1956–1981)]. М., 1996, Научная книга.
- Ненашева, З. С.: Славянский вопрос в контексте национальных движений Венгрии в конце XIX – начале XX вв. (По материалам российских дипломатических служб) [A szláv kérdés a magyarországi nemzetiségi mozgalmak tükrében a 19. század végén – a 20. század elején (Orosz diplomáciai testületek anyagai alapján)]. In *Славянский вопрос: Вехи истории*. Отв. ред. М. Ю. Досталь. М., ИСБ, 1997, 130–151.
- Поляков, А. В.: Трансформация социальных ценностей и приоритетов в Восточной Европе (на примере Венгрии) [A szociális értékek és irányvonalak átalakulása Kelet-Európában (Magyarország példáján)]. In *Диалектика социального равенства и неравенства на современном этапе развития общества*. Кн. 1. Отв. ред. В. З. Роговин. М., ИС, 1991, 44–61.
- Попова, И. В.: Венгерское дворянское сознание и словацкий панславизм (начало 40-х годов XIX в.) [A magyar nemesi öntudat és a szlovák pánszlávizmus (az 1840-es évek eleje)]. In *Из истории общественной мысли на-*

- родов Центральной и Восточной Европы (конец XVIII — 70-е годы XIX века). Отв. ред. С. М. Фалькович. М., ИСБ, 1995, 124–134.
- Пушкаш, А. И.: Документы венгерских архивов об оккупации Италией Албании в 1939 г. [Magyar levéltárak forrásai Albánia Olaszország általi megszállásáról 1939-ben]. In *Политический кризис 1939 г. и страны Центральной и Юго-Восточной Европы*. Отв. ред. И. И. Поп. М., ИСБ, 1989, 58–61.
- Пушкаш, А. И.: Распад Австро-Венгерской монархии [Az Osztrák-Magyar Monarchia felbomlása]. In *Межрасовые и межнациональные отношения в Европе и Америке XIX–XX в.* Отв. ред. Р. Ф. Иванов. М., ИВИ, 1996, 106–117.
- Пушкаш, А. И.: Распад Австро-Венгрии и образование самостоятельного Венгерского государства (некоторые аспекты) [Ausztria-Magyarország felbomlása és az önálló magyar állam létrejötte (néhány vonatkozás)]. In *K 70-letiu obretenia samostojateljnosti gosudarstvami Centralnoj i Jugo-Vostojnoj Evropy*. Отв. ред. Р. П. Гришина, Е. К. Жигунов. Вып. 2. М., ИСБ, 1989, 49–66.
- Пушкаш, А. И.: О трактовке понятия „нейтралитет” венгерскими правящими кругами [A „semlegesség” fogalmának értelmezése a magyar vezető körökben]. In *Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в начале второй мировой войны (сентябрь 1939 – август 1940)*. Отв. ред. Л. Я. Гибианский, С. З. Случ. М., ИСБ, 1990, 52–72.
- Пушкаш, А. И.: Венгрия и ее балканские соседи (август 1940 – апрель 1941) [Magyarország és balkáni szomszédai (1940 augusztus – 1941 április)]. In *Международные отношения и страны Центральной и Юго-Восточной Европы в период фашистской агрессии на Балканах и подготовки нападения на СССР (сентябрь 1940 – июнь 1941)*. Отв. ред. Л. Я. Гибианский, С. З. Случ. М., ИСБ, 1992, 72–92.
- Пушкаш, А. И.: Национальный вопрос в Закарпатье накануне второй мировой войны [A nemzetiségi kérdés a Kárpáton túlon a második világháború küszöbén]. In *Национальный вопрос в Восточной Европе. Прошлое и настоящее*. Под ред. Р. П. Гришиной. М. Д. Ерещенко. М., ИСБ, 1995, 175–190.
- Пушкаш, А. И.: *Внешняя политика Венгрии. Апрель 1927 – февраль 1934 г.* [Magyarország külpolitikája 1927 április – 1934 február]. М.: ИСБ, 1995. 316 с.
- Пушкаш, А. И.: *Внешняя политика Венгрии. Февраль 1934 – январь 1937 г.* [Magyarország külpolitikája 1934 február – 1937 január]. М., ИСБ, 1996, 300.
- Советский Союз и венгерский кризис 1956 года. Документы* [A Szovjetunió és az 1956. évi magyar válság. Dokumentumok]. Редколл. Т. М. Исламов, Ф. Мучи, А. С. Стыкалин, В. Т. Серета, И. Вида, Е. Д. Орехова и др. М., РОССПЭН, 1998.

- Старушенко, Г. П.: Венгерские политические эмигранты – сотрудники Публичной библиотеки. [Magyar politikai emigránsok mint a Publicsnaja Biblioteka munkatársai]. In *Публичная библиотека: Люди, книги, жизнь*. СПб., 1998, 167–171.
- Стыкалин, А. С.: *Венгерская культура в середине XX века: От Хорти до Кадара*. [Magyar kultúra a 20. század közepén: Horthytól Kádárig]. М., ИСБ, 1991, 214.
- Стыкалин, А. С.: Концепции культурного наследия в послевоенной Венгрии (1945 – середина 1950-х годов) [A kulturális örökség koncepciói a háború utáni Magyarországon (1945 – az 1950-es évek közepe)]. In *Социокультурные процессы в странах Восточной Европы (после второй мировой войны)*. Отв. ред. А. М. Орехов. М., ИСБ, 1992, 170–239.
- Híányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SzKP KB levéltárából*. (Szerk.: Sztikalin A., Szereda V.) Budapest, 1993, Móra Ferenc Könyvkiadó.
- Стыкалин, А. С., Середя, В. Т.: Из истории одного противостояния: Союз венгерских писателей в общественно-политической борьбе середины 50-х годов. [Egy szembenállás történetéből: a Magyar Írószövetség az 1950-es évek közepének társadalmi-politikai harcaiban]. In *Политические кризисы и конфликты 50–60-х годов в Восточной Европе*. Отв. ред. Ю. С. Новопашин. М., ИСБ, 1993, 93–145.
- Стыкалин, А. С.: Адмирал Миклош Хорти, 1868–1957 [Horthy Miklós tengerparag, 1868–1957]. In *Пленники национальной идеи. Политические портреты лидеров Восточной Европы (первая треть XX в.)*. Отв. ред. М. Д. Ерещенко. М., ИСБ, 1993, 33–56.
- Стыкалин, А. С.: Хортистский режим и идея возрождения Венгрии в 1920–1930-е годы [A Horthy-rendszer és Magyarország feltámadásának eszméje az 1920–1930-as években]. In *Славяноведение*, 1994, 6, 19–31.
- Стыкалин, А. С.: Венгерская общественная мысль второй половины 1940-х годов о судьбах Венгрии в Европе [Az 1940-es évek második felének magyar társadalmi gondolkodása Magyarország sorsáról Európában]. In *Единая Европа: идея и политика*. Отв. ред. М. М. Наринский. М., ИВИ, 1994, 62–89.
- Стыкалин, А. С.: Метаморфозы культурной политики в одной восточноевропейской стране. Опыт Венгрии конца 40–80-х годов [A kultúrpolitika átalakulásai egy kelet-európai országban. Magyarország tapasztalata a negyvenes évek végétől a nyolcvanas évekig]. In *Тоталитаризм. Исторический опыт Восточной Европы*. Отв. ред. В. В. Марьина. М., ИСБ, 1995, 173–205.
- Стыкалин, А. С.: Сталинская культурно-идеологическая экспансия и послевоенная Венгрия [A sztálini kulturális-ideológiai nyomás és a háború utáni Magyarország]. In *У истоков „социалистического содружества“: СССР и восточноевропейские страны в 1944–1949 гг.* Отв. ред. Л. Я. Гибианский. М., ИСБ, 1995, 149–175.

- Стыкалин, А. С.: Теория „высокого реализма” Д. Лукача в марксистской эстетической мысли 1930–1940-х годов [Lukács György „magas realizmus” elmélete az 1930–1940-es évek marxista esztétikai gondolkodásában]. In *Знакомый незнакомец. Социалистический реализм как историко-культурная проблема*. Отв. ред. А. А. Гугнин, Н. М. Куренная, Л. А. Софронова. М., ИСБ, 1995, 39–63.
- Стыкалин, А. С.: 1956-й: XX съезд и „венгерские события” [1956: a XX. kongresszus és a „magyar események”]. In *Свободная мысль*, 1996, 10, 101–114.
- Стыкалин, А. С.: В преддверии взрыва. Углубление политического кризиса в Венгрии и политика СССР (март–октябрь 1956) [A robbanás kapujában. A politikai válság elmélyülése Magyarországon és a Szovjetunió politikája (1956 március–október)]. In *Конфликты в послевоенном развитии восточноевропейских стран*. Отв. ред. Ю. С. Новопащин. М., ИСБ, 1997, 38–68.
- Стыкалин, А. С.: Русская литература в сознании венгерской читающей публики эпохи дуализма [Az orosz irodalom a magyar olvasóközönség tudatában a dualizmus idején]. In *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика, 1867–1918*. Отв. ред. О. В. Хаванова. М., ИСБ, 1997, 280–290.
- Стыкалин, А. С.: Об одном из свидетельств о венгерской революции 1956 года (В. А. Крючков и его воспоминания). [Tanúság az 1956-os magyar forradalomról (V. Kijucskov visszaemlékezése)]. In *Славяноведение*, 1998, 4, 75–82.
- Стыкалин, А. С.: Публицистика венгерской революции 1956 год. [Az 1956-os magyar forradalom publicisztikája]. Ч. 1. Канун восстания. In *Вестник МГУ, Серия 10. Журналистика*, 1998, 3, 62–78; Ч. 2. 12 дней „будапештской осени” (23 октября – 3 ноября) [A „budapesti ősz” 12 napja (október 23. – november 3.)]. In *Вестник МГУ. Серия 10. Журналистика*, 1991, 1, 75–92.
- Стыкалин, А. С.: „Пражская весна” 1968 года и позиция Венгрии [Az 1968-as „prágai tavasz” és Magyarország álláspontja]. In *Славяноведение*, 1998, 5, 68–80.
- Sztykalin, A.: A szovjet nagykövetség és az MDP-n belüli harc 1956 tavaszán – kora őszén. In: *Múltunk*, 1998, 3, 23–49.
- Стыкалин, А. С.: Еще раз о трактовке венгерских событий 1956 года [Még egyszer az 1956-os magyar események értékeléséről]. In *Вопросы истории*, 1998, 10, 172–175.
- Стыкалин, А. С.: Русская культура в Венгрии во второй половине 1940-х годов: Новый этап в диалоге двух культур [Az orosz kultúra Magyarországon az 1940-es évek második felében: új szakasz a két kultúra érintkezésében]. In *Культурная политика в странах Центральной и Восточной Европы, 1920–1950-е годы*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М.,

- ИСБ, 1999, 121–160.
- Стыкалин, А. С.: Творчество А. С. Пушкина в контексте восприятия русской литературной классики в Венгрии (XIX – первая половина XX века) [A. Sz. Puskin munkássága az orosz klasszikus irodalom magyarországi fogadtatásának kontextusában (19. század – a 20. század első fele)]. In *Славяноведение*, 1999, 3, 74–83.
- Стыкалин, А. С.: Трианонский мирный договор 1920 г. и идеология хортистского режима [Az. 1920. évi trianoni békeszerződés és a Horthy-rendszer ideológiája]. In *Авторитарные режимы в Центральной и Восточной Европе*. Отв. ред. Т. М. Исламов, А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1999, 52–71.
- Тот (Медведева), К. Т.: Антигабсбургская Конфедерация моравских, венгерских, австрийских сословий 1608 г. [A morva, a magyar, az osztrák rendek Habsburg-ellenes konföderációja 1608-ban]. In *Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник к 70-летию Т. М. Исламова*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М., ИСБ, 1998, 37–54.
- Усиевич, М.: Российско-венгерские отношения [Orosz–magyar kapcsolatok]. In *Экономическая и социально-политическая трансформация в Центральной и Восточной Европе во второй половине XX в.* М., 1998, 61–72.
- Хаванова, О. В.: Восприятие идей французского Просвещения венгерским дворянством в конце XVIII века [A francia felvilágosodás eszméinek hatása a magyar nemességre a 18. század végén]. In *Из истории общественной мысли народов Центральной и Восточной Европы (конец XVIII — 70-е годы XIX века)*. Отв. ред. С. М. Фалькович. М., ИСБ, 1995, 5–21.
- Хаванова, О. В.: К вопросу об отражении национального прошлого в венгерской публицистике 90-х годов XIX в. [Adalékok a nemzeti múlt tükrözéséhez az 1890-es évek magyar publicisztikájában]. In *Австро-Венгрия: интеграционные процессы и национальная специфика, 1867–1918*. Отв. ред. О. В. Хаванова. М., ИСБ, 1997, 142–150.
- Хаванова, О. В.: Соотношение религиозных и патриотических убеждений в венгерском обществе в раннее новое время [Vallásosság és hazafiság viszonyu a korai újkorai magyar társadalomban]. In *Религия и политика. От античности к эпохе Просвещения. Сборник научно-методических статей*. Отв. ред. Ю. Е. Ивонин. Смоленск, СПГИ, 1997.
- Хаванова, О. В.: Миклош Форгач: штрихи к портрету харизматического лидера [Forgách Miklós: tollvonások egy karizmatikus vezető portréjához]. In *Центральная Европа в новое и новейшее время. Сборник к 70-летию Т. М. Исламова*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М.: ИСБ, 1998, 69–86.
- Хаванова, О. В.: Истоки венгерского национализма в политической культуре XVIII в. [A magyar nacionalizmus forrásai a 18. század politikai kultúrájában]. In *Вопросы истории*, 1998, 6, 65–75.
- Хаванова, О. В.: Венгерская историческая наука и государственная политика

- в межвоенный период: новый взгляд на XVIII век. [A magyar történet-tudomány és az állampolitika a két világháború közötti időszakban: a 18. század új megközelítése]. In *Культурная политика в странах Центральной и Восточной Европы, 1920–1950-е годы*. Отв. ред. А. С. Стыкалин. М., ИСл, 1999, 46–83.
- Хаванова, О. В.: Просвещенные монархи Екатерина II и Иосиф II: опыт сопоставления [Kisérlet II. Katalin és II. József felvilágosult uralkodók összehasonlítására]. In *Век Екатерины II: Россия и Балканы*. Отв. ред. И. И. Лещиловская М., Наука, 1999, 24–39.
- Хаванова, О. В.: Венгры и немцы в конце XVIII века: к вопросу складывания этнокультурных стереотипов [Magyarok és németek a 18. század végén: adalékok az etnokulturális sztereotípiák kialakulásához]. In *Славяне и их соседи. Средние века – раннее новое время. Выпуск 9. Славяне и немцы. 1000-летнее соседство: мирные связи и конфликты*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., Наука, 1999, 207–219.
- Шушарин, В. П.: Национально-территориальная или национально-общинная автономия [Nemzeti-territoriális vagy nemzeti-közösségi autonómia]. In *Россия и современный мир*, М., 1992, 2, 89–94.
- Шушарин, В. П.: Русское государство и Трансильванское княжество в первой половине XVII в. [Az orosz állam és az Erdélyi Fejedelemség a 17. század első felében]. In *Связи России с народами Балканского полуострова, первая половина XVII в.* Отв. ред. Б. Н. Флоря. М., ИСБ, 1990, 43–67.
- Шушарин, В. П.: *Крестьянская война 1514 г. в Венгрии* [Az 1514. évi parasztháború Magyarországon]. М., ИСБ, 1994, 253.
- Шушарин, В. П.: Условия развития этнического самосознания словаков в XV в. Этническая ситуация [A szlovákok etnikai tudatosságának fejlődési feltételei a 15. században. Etnikai helyzet]. In *Этническое сознание словаков в XV столетии*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М.: ИСБ, 1995, 113–122.
- Шушарин, В. П.: *Ранний этап этнической истории венгров: Проблемы этнического самосознания* [A magyarok etnikai történetének korai szakasza: az etnikai tudat problémái]. М., РОССПЭН, 1997, 509.
- Шушарин, В. П.: Трансильвания в завершающий период Тридцатилетней войны [Erdély a harmincéves háború befejező szakaszában]. In *Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Часть 1. Главные тенденции политических взаимоотношений*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., Памятники исторической мысли, 1998, 175–178.
- Шушарин, В. П.: Трансильвания в соперничестве Османской империи и Габсбургов (1648–50-е годы) [Erdély az Oszmán Birodalom és a Habsburgok vetélkedésében (1648–1650-es évek)]. In *Османская империя и страны Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы в XVII в. Часть 1. Главные тенденции политических взаимоотношений*. Отв. ред.

- Г. Г. Литаврин. М., Памятники исторической мысли, 1998, 225–233.
- Юрасов, М. К.: Элементы имперского мышления у венгров в IX в. [A birodalmi gondolkodás elemei a magyaroknál a 9. században]. In *Славяне и их соседи*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., ИСл, 1998, 12–18.
- Юрасов, М. К.: „Венгерская хроника” Яноша Турочи о народах Восточной Европы эпохи Великого переселения народов [Turóczi János magyar krónikája Kelet-Európa népvándorláskori népeiről]. In *Славяне и их соседи*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., ИСл, 1998, 113–125.
- Юрасов, М. К.: Внешнеполитические акции венгров в Центральной Европе во второй половине IX века [A magyar külpolitika Közép-Európában a 9. század második felében]. In *Славяне и их соседи. Средние века – раннее новое время. Выпуск 9. Славяне и немцы. 1000-летнее соседство: мирные связи и конфликты*. Отв. ред. Г. Г. Литаврин. М., Наука, 1999, 47–54.

RÖVIDÍTÉSEK:

ИВИ – Институт всеобщей истории РАН

ИМЭПИ – Институт международных экономических и политических исследований РАН

ИРИ – Институт российской истории РАН

ИС – Институт социологии РАН

ИСБ – Институт славяноведения и балканистики РАН

ИСл – Институт славяноведения РАН

М. – Москва

Отв. ред. – ответственный редактор

РАН – Российская Академия Наук

СГПИ – Смоленский государственный педагогический институт

ТГУ – Тамбовский государственный университет им. Г. Р. Державина

(Összeállította: O. Khavanova és A. Sztikalin)